

VAN WAAR DE OPKOMT *Zon* TOT WAAR ZIJ ONDERGAAT

BIJBELZONDAG 2024

Preekschets Bijbelzondag 2024

Op Bijbelzondag stellen we Psalm 113:3 centraal: 'Van waar de zon opkomt tot waar zij ondergaat zij geloofd de naam van de HEER. Waarom verdient God lof? Dat blijkt onder andere uit het laatste deel van Psalm 113: 'Hij verheft uit het stof wie berooid is, uit het vuil tilt Hij op wie alles ontbeert' (vers 7). Juist ook in dit jaar, waarin niet alleen slavernij op veel verschillende manieren herdacht wordt maar ook migratie en de kloof tussen arm en rijk ons bezig blijven houden, komen die woorden dichtbij.

De preekschets biedt inzichten in de historische en literaire achtergrond van de tekst, en zet lijnen uit naar mogelijke betekenissen voor ons leven hier en nu. Ook lichten we enkele vertaalkeuzes in de NBV21 en de Bijbel in Gewone Taal toe, en geven we suggesties voor de verdere invulling van de dienst.

Voor wie nog meer verdieping wil, bieden we tussen 30 oktober en 13 november een serie webinars over slavernij en de greep van het geld in Bijbels perspectief.

Psalm 113

NBV21	Bijbel in Gewone Taal
[1] Halleluja!	<i>Niemand is zoals de Heer</i> [1] Halleluja!
Loof, dienaren van de HEER, loof de naam van de HEER.	Zing voor de Heer, dienaren van de Heer, zing voor hem!
[2] <u>De naam van de HEER zij geprezen</u> van nu tot in eeuwigheid.	[2] Laat iedereen de Heer prijzen, nu en altijd.
[3] Van waar de zon opkomt tot waar zij ondergaat <u>zij geloofd de naam van de HEER.</u>	[3] Laat iedereen zingen voor de Heer, van het oosten tot het westen.
[4] <u>Verheven</u> boven alle volken is de HEER, <u>verheven</u> boven de hemel zijn luister.	[4] De Heer heerst over alle volken. Zijn macht gaat <u>hoger dan de hemel.</u>
[5] <u>Wie is gelijk aan de HEER, onze God,</u> die <u>hoog</u> daarboven zijn woning heeft,	[5] <u>Niemand is zoals de Heer, onze God.</u> Hij woont <u>hoog in de hemel,</u>
[6] die zijn oog richt naar <u>beneden,</u> <u>wie in de hemel en op de aarde?</u>	[6] maar hij ziet ook de mensen op aarde. <u>Niemand is zoals hij,</u> niemand in de hemel of op de aarde.
[7] Hij <u>verheft</u> uit het stof <u>wie berooid is,</u>	[7] <u>Zwerfers</u> trekt hij uit het vuil <u>omhoog.</u>

<p>uit het vuil tilt Hij op <u>wie alles ontbeert</u>. [8] Hij laat hem wonen bij <u>hooggeplaatsten</u>, bij de <u>hoogsten</u> van zijn volk. [9] De <u>onvruchtbare vrouw</u> laat Hij wonen in het huis, een <u>vrolijke moeder van kinderen</u>.</p> <p>Halleluja!</p>	<p>Hij haalt hen weg uit hun ellende, [8] en laat hen wonen bij de rijken, bij de rijken van zijn volk. [9] <u>Vrouwen zonder kinderen</u> maakt hij <u>moeder van een groot gezin</u>. Dan is er vreugde in hun huis.</p> <p>Halleluja!</p>
--	---

Literaire aantekeningen

Psalm 113 wordt omsloten door 'halleluja' ('prijs de HEER'), en bestaat uit drie strofen van drie tweedelige versregels. Strofe 1 en 2 hebben een inleidend vers, waarna een chiasme volgt (vers 6b herhaalt de vraag van 5a in andere woorden). Strofe 3 heeft eerst twee samenhangende versregels met daarna een afsluitende climax.

Psalm 113 trekt omvattende lijnen: in strofe 1 van nu tot de onafzienbare toekomst (113:2b) en van oost naar west (113:2b-3a), in strofe 2 van boven de hemel tot beneden op aarde (113:5b-6a), in strofe 3 van straatarm tot schatrijk (113:7-8) en van verdriet naar blijdschap (113:9). Strofe 3 bevat ook een mannelijk en vrouwelijk voorbeeld. De beweging in strofe 2 van hoog naar laag wordt gespiegeld in de beweging van laag naar hoog in strofe 3.

Psalm 113 maakt onderdeel uit van het Halleel (Psalm 113-118), gezongen op de grote feestdagen en bij de pesachmaaltijd. In deze context wordt de psalm op het gehele volk van Israël betrokken: de arme en de onvruchtbare als symbolen voor het gehele volk (zie ook 'onze God' in vers 5a). De derde strofe heeft ook een verband met Hanna en haar lofzang (zie m.n. 1 Sam. 2:8).

In de NBV21 is alleen spelling en interpunctie op drie punten gewijzigd ten opzichte van de Nieuwe Bijbelvertaling. De vorm ondersteunt nu nog beter de inhoud: aan het begin van strofe 2 en 3 zijn respectievelijk 'verheven' en '(Hij) verheft' vooraan geplaatst. In de verzen 2a en 3b, 5-6 en 7a-b komt de gespiegelde opbouw van de zinnen in de brontekst terug in de vertaling. Het poëtische karakter van de vertaling wordt versterkt door het ritme, de regelmatige alliteratie met de v-klank en de terugkerende assonantie met a- en o-klanken. De Bijbel in Gewone Taal kiest soms voor een eenvoudiger zinsvolgorde. Poëtische kenmerken zijn herhaling, maar ook klankrijm, bijvoorbeeld: 'Hij woont hoog in de hemel, / maar hij ziet ook de mensen op aarde.'

Preekschets

Waarom verdient God lof?

In Psalm 113 roept de dichter ons op om de HEER (JHWH) te loven. Waarom verdient God eigenlijk lof? Vroeger was de gedachte dat God vereerd moet worden waarschijnlijk vanzelfsprekender dan tegenwoordig. God is God, en Hij heeft er recht op dat Hij vereerd wordt. Maar ook vroeger hebben theologen hierover nagedacht. Anselmus van Canterbury bijvoorbeeld, die duizend jaar geleden leefde. Hij zei: God is God en kan zijn eer dus helemaal niet verliezen. Hij heeft voor zichzelf de lof van mensen niet nodig. Wat Hij wel kan verliezen, is zijn schepping. Die is aangetast door het kwaad. Maar de schepping aan haar lot overlaten, is Gods eer te na. God wil dat er gerechtigheid heerst in zijn schepping.

En zijn eer is ermee gemoeid om die gerechtigheid tot stand te brengen. Uit liefde verbindt God zich aan het lot van de schepping.

Dit is natuurlijk een theologische redenering waarover je kunt discussiëren. Bij de psalmist gaat het niet om een theologische redenering over het wezen van God. De vraag die speelt bij de dichter, is: waarom zouden wij de HEER, de God van Israël, loven, en niet een andere god? Waarom zij de naam van de HEER geprezen, van nu aan tot in eeuwigheid, van waar de zon opkomt tot waar zij ondergaat?

De HEER is verheven en verheft

Het eerste antwoord staat in de tweede strofe. Daar staat hoe God is: de HEER is verheven. Het tweede antwoord staat in de derde strofe. Daar staat wat God doet: de HEER verheft.

Hoe is God? In de tweede strofe wendt de psalmist de blik van boven naar beneden. 'Verheven boven de volken is de HEER, (...) die hoog daarboven zijn woning heeft, die zijn oog richt naar beneden'. Die twee dingen hangen samen. Als God de mensen op aarde ziet, als Hij zijn oog naar beneden richt, dan gaat het niet om Gods alziend oog dat de mensen koel in de gaten houdt. 'Zien' betekent hier 'reddend zien'. Het is het zien dat we horen in Exodus: 'Ik heb gezien hoe ellendig mijn volk er in Egypte aan toe is (...), Ik weet hoe ze lijden. Daarom ben Ik afgedaald om hen uit de macht van de Egyptenaren te bevrijden (...). Ik heb gezien hoe wreed de Egyptenaren hen onderdrukken (Ex. 3:7-9, zie voor hetzelfde sleutelwoord ook 3:16; 4:31). Als God zijn oog naar beneden richt, dan doet Hij dat omdat Hij zich het lot van zijn mensen aantrekt.

Dat is het kenmerkende van God, en daarom is Hij boven de hemel verheven. In Psalm 82 staat God op in de hemelse raad en beschuldigt Hij de andere goden van onrechtvaardig beleid, en dat zij aan de kant staan van wie kwaad doen. De goden vallen van hun voetstuk omdat ze zich niet houden aan het devies van de Allerhoogste: '(...) bevrijd wie weerloos zijn en arm, / red hen uit de greep van wie kwaad wil' (Ps. 82:3-4). In Psalm 8 lezen we over de HEER die een macht heeft gebouwd tegen zijn vijanden. Zo is er ruimte voor kinderen en zuigelingen om Gods luister te bejubelen (Ps. 8:2-3). Het kenmerkende voor onze Heer is dat Hij geen behagen scheidt in paarden en wagens (Ps. 20:8). Koningen, brute kracht en legers bieden geen uitkomst (Ps. 33:17). 'Het oog van de HEER rust op wie Hem vrezen' (Ps. 33:18). Tegenover het machtsvertoon van deze wereld kiest God voor het kleine en weerloze. Dat is wat Hij verheft.

God en de goden van Mesopotamië

De God van de Bijbel, de God van Israël, is anders dan de andere goden. Dat blijkt er alleen al uit dat God en Israël verbondspartners zijn, en niet God en een koning. Volgens de mythen van Mesopotamië is de mens geschapen als slaaf van de goden, om het zware werk van de goden op te knappen. In het Babylonische scheppingsverhaal bouwen de goden als dank een tempel voor de hoogste god. In dat heiligdom kunnen de goden heerlijk uitrusten. In het Bijbelse scheppingsverhaal is het anders: de mens krijgt de positie van de koning, en de schepping wordt bekroond door de sabbat. In Exodus is het net zo: het volk Israël neemt hier de plaats in die normaal aan de goden was gegeven. God bevrijdt hen van het slavenwerk dat ze moesten doen. Als dank bouwen de Israëlieten een heiligdom. En heel Israël, tot de dieren aan toe, deelt in de goddelijke rust van de sabbat.

Er zijn nog meer verschillen: in Assyrische verdragen dwingt de Assyrische machthebber de voorwaarden af bij de onderworpen koning. In de Bijbel is het God die met het volk, van hoog tot laag, een verbond sluit. De bijbehorende wetten zijn niet van een koning, maar van God zelf. Het is ook vernieuwend dat in deze wetten sociale wetgeving is opgenomen, de zorg voor de zwakken. Dat is wat God wil.

God verheft het volk Israël dus als verbondspartner. Het volk wordt ook serieus genomen als partner: ze moeten instemmen met het verbond, en zelf een heiligdom bouwen. Israël is een gemeenschap die Gods wetten kent en kan toepassen. Ze zijn zelf priesters en koningen.

Dat is hoe God verheft, en daarom verdient God lof.

De sabbat tegen imperialisme

In de Bijbel staat Egypte symbool voor de imperialistische samenleving, die draait om macht en toename van bezit. Wereldrijken verheffen hun heerser door mensen te vernederen en te ontmenselijken. In het ideaalbeeld van Israël is het andersom: het volk bestaat uit bevrijde slaven die hun onderdrukking niet mogen vergeten en die een gemeenschap vormen waarin onderdrukking aan banden wordt gelegd.

De sabbat is het teken van dit tegenontwerp. Op sabbat wordt de heilstijd steeds voor één dag werkelijkheid. Alle hiërarchische verhoudingen worden buitenspel gezet, er zijn geen meesters en slaven. Door de week gaat het om materiële goederen, schaarste en verschil. Maar op de zevende dag staat centraal wat geen prijs heeft, maar waarde: dankbaarheid, gezamenlijkheid, gelijkwaardigheid. De sabbat wijst vooruit naar de heilstijd.

Vers 7 en 8 van Psalm 113 passen naadloos in dit beeld. God kiest niet voor de heersers en de machthebbers, maar voor de armen en berooiden. Dit is karakteristiek voor de HEER, 'onze God'!

Israël bestaat dankzij God

Het Bijbelse volk Israël was geen wereldmacht. Op eigen kracht zou Israël er nooit zijn geweest. Het volk ontstond dankzij Gods belofte (Genesis) en is afhankelijk van Gods bevrijding en hulp (Exodus). Juist dit volk wordt getuige van de macht en verhevenheid van God.

In Genesis wordt de gedachte dat het volk ontstond dankzij Gods belofte duidelijk gemaakt door het thema van de onvruchtbare aartsmoeder (Sara, Rachel). Daarop zinspeelt het laatste vers van de Psalm: 'De onvruchtbare vrouw laat Hij wonen in het huis, / een vrolijke moeder van kinderen.' Dit verwijst allereerst terug naar het verhaal van Hanna in 1 Samuel 1-2. Het thema van de onvruchtbare vrouw is in de Bijbel een metafoor voor de hachelijke situatie van Israël, van wie de toekomst bedreigd wordt (zie o.a. Jes. 54:1). Het is God die zijn volk in stand houdt.

De lijn naar het Nieuwe Testament

Het verhaal en het lied van Hanna doen denken aan de onvruchtbaarheid van Elisabet en het lied van Maria, waarin zij juicht over Gods reddende ingrijpen: 'Hij heeft oog gehad voor mij, zijn minste dienares. / (...) heersers stoot Hij van hun troon / en wie gering is geeft Hij aanzien. / Wie honger heeft overlaadt Hij met gaven, / maar rijken stuurt Hij weg met lege handen' (Lucas 1:48-53).

Centraal in de boodschap van Jezus is de aandacht voor de armen: 'Het echte geluk is voor mensen die arm zijn. Want voor hen is Gods nieuwe wereld. Het echte geluk is voor mensen die nu honger hebben. Want zij zullen veel te eten krijgen. Het echte geluk is voor mensen die nu huilen. Want zij zullen lachen' (Lucas 6:20-21 BGT). De armen zijn mensen zonder bezit, die niets anders kunnen doen dan hun vertrouwen op Gods zorg stellen. Arm-zijn heeft dus een materiële en een geestelijke kant. Matteüs spreekt over 'de armen wat betreft de geest', mensen die 'nederig van hart' zijn (NBV21), 'die weten dat ze God nodig hebben' (BGT).

Voor rijken is het daarom uiterst moeilijk om Gods nieuwe wereld binnen te gaan (Marcus 10). Gods nieuwe wereld is een tegenontwerp van hoe het in de wereld aan toegaat, waar mensen hun zekerheid

bouwen op macht, geld en bezit. Jezus zegt het scherp: 'Niemand kan twee heren dienen: hij zal de eerste haten en de tweede liefhebben, of hij zal juist toegewijd zijn aan de ene en de andere verachten. Jullie kunnen niet God dienen én de mammon' (Mat. 6:24; vgl. Luc. 16:13).

Het alternatief dat Jezus schetst en voorleefde is een gemeenschap, een nieuwe familie van God, die zich toewijdt aan Gods wil en vertrouwen op Gods zorg. Centraal staat de liefde. Deze gemeenschap wijst vooruit naar de heilstijd, die al begonnen is maar nog niet volledig aangebroken.

Wie zich richt op het koninkrijk van God en zijn gerechtigheid (Mat. 6:33), vindt het echte geluk. Want het koninkrijk van God is een zaak van gerechtigheid, vrede en vreugde door de heilige Geest (Rom. 14:17). Net zo vreugdevol als 'de vrolijke moeder van kinderen'.

Dat is een goede reden om de HEER, onze God, te loven. Op deze Bijbelzondag staan we erbij stil dat over de hele wereld mensen Gods naam loven. Van waar de zon opkomt tot waar zij weer ondergaat, zijn er mensen die de Bijbel lezen en zich willen laten inspireren door Gods Woord. Via de Bijbel staan we met hen in verbinding.

Juist ook in dit jaar, waarin niet alleen slavernij op veel verschillende manieren herdacht wordt maar ook migratie en de kloof tussen arm en rijk ons bezig blijven houden, komen de woorden van Psalm 113 dichtbij.

Van Genesis tot Openbaring verzet de Bijbel zich tegen het machtsvertoon dat in onze wereld de toon zet, en stelt er iets anders voor in de plaats: visioenen van heelheid in een gebroken wereld. Het is de Bijbel die ons wakker schudt als we ons mee laten slepen in een leven volgens wereldse maatstaven. Door de Bijbel kunnen we horen over Gods liefde voor de wereld, over Hem die heel maakt wat gebroken is.

Verder lezen, luisteren en meepraten

Voor deze preekschets is gebruikgemaakt van:

- Matthijs de Jong, 'Slavernij en bevrijding – de Exodus als tegenverhaal' in: *Met Andere Woorden* 42/online (2 oktober 2023), debijbel.nl.
- Cor Hoogerwerf, 'Jezus en de mammon' in: *Met Andere Woorden* 42/online (oktober 2023), debijbel.nl. Dit is een voorpublicatie uit het boek *Hemels groen. Nieuw licht op duurzaamheid als Bijbels thema*, dat begin 2024 verschijnt.
- Diverse commentaren op het boek Psalmen.

Verschillende thema's in deze preekschets worden ook besproken in de webinarserie 'Geroepen om vrij te zijn'. Tussen 30 oktober en 13 november 2023 bieden we een serie webinars over slavernij, uitbuiting en de greep van het geld in Bijbels perspectief. De aanleiding is 2023 als herdenkingsjaar van 150 jaar afschaffing van de slavernij.

- Maandag 30 oktober, 10.00-11.00 uur: 'Israël en de Exodus: bevrijding uit slavernij'
- Maandag 6 november, 10.00-11.00 uur: 'Niemand kan twee heren dienen: Jezus en de greep van het geld'
- Maandag 13 november, 10.00-11.00 uur: 'Paulus en Onesimus, slaven en vrijen in de vroegchristelijke beweging'

In het webinar van 13 november hebben we dr. Marlon Winedt als gastspreker. Hij is voorganger op Curaçao en werkt voor de United Bible Societies als vertaalconsulent. Hij verbindt de uitleg van Paulus' brief aan Filemon met reflectie op het koloniale slavernijverleden.